

Agata ZACHARIASZ

Politechnika Krakowska
Instytut Architektury Krajobrazu
Kraków, Polska
e-mail: azachar@pk.edu.pl

ZABYTKOWE OGRODY – PROBLEMY REWALORYZACJI, UTRZYMANIA I ZARZĄDZANIA W ŚWIELE ZALECEŃ KARTY FLORENCKIEJ

słowa kluczowe: karta florencka, rewaloryzacja, zabytkowe ogrody

WPROWADZENIE

Analiza publikacji, działań i stanu faktycznego udowadnia niezbicie zależność pomiędzy rozwojem gospodarczym, poziomem życia a jakością terenów zieleni, także tych zabytkowych. Nie bez znaczenia są nawyki społeczeństwa, które w przypadku Polski, nie w pełni odkryło parki jako ważne przestrzenie życia publicznego, miejsce odpoczynku w historycznym krajobrazie oraz jako czynnik przyczyniający się do aktywizacji turystyki. W swym toposie ogród to idealizowana forma natury i symboliczna postać raju, a w aspekcie historycznym jest zapisem wyjątkowości kultury w czasie i miejscu. Jest uwarunkowany klimatem, roślinnością i materiałami, ale jego wygląd determinują też lokalne warunki ekonomiczne i wzorce kulturowe. Ogrody to wyimaginowane krajobrazy, którym projektant nadaje znaczenie i sens poprzez symboliczny wymiar roślin, budowli i kontekst (Zachariasz, 2007).

Według obecnych szacunków na terenie dzisiejszej Polski zachowało się ok. 16 tys. zabytkowych ogrodów, choć podawane są też liczby 30 tys. lub 10 tys. Jest to zbiór różnorodny i niezamknięty, którego zasób bywa zmiennie określany w zależności od przyjętych kryteriów (np. zmiana granic kraju, zabytkowy charakter: obiekty rejestrowe i pozostające w ewidencji, statystyki w oparciu o źródła historyczne). W Polsce po II wojnie światowej rozwinęła się szkoła rewaloryzacji zabytkowych ogrodów, której twórcą był Gerard Ciołek (1909-1966). Jego kompleksowe prace naukowe z historii ogrodnictwa miały charakter pionierski (Żelechowska, Ciołek, 1939)¹.

---

¹ Prof. Gerard Ciołek zgromadził archiwum, tzw. Teki Ciołka – kartoteka obejmuje ponad 7000 pozycji, w tym ok. 2000 planów parków i ogrodów.

Przeprowadzono wiele znaczących rekonstrukcji wg projektów Ciołka (m.in. Puławy, Nieborów, Arkadia, Rogalin, Pieskowa Skała, Wilanów, Łańcut) oraz kontynuatorów jego dzieła: Longina Majdeckiego (Łazienki, Obory, Opinogóra) i Janusza Bogdanowskiego (Zamek Królewski w Warszawie, Planty w Krakowie). Wymienieni profesorowie są też autorami podstawowych podręczników z zakresu historii sztuki ogrodowej (Ciołek, 1954; Ciołek, Bogdanowski, 1978; Majdecki, 1981; Majdecki, 1993; Bogdanowski, 2000). Ostatni przegląd stanu istniejącego zamieszczono w opracowaniu *Parki i ogrody zabytkowe w Polsce* (1991, wraz z suplementem z 1994). Do 1993 r. spisem objętych zostało 9182 parki, z czego ok. 5430 wpisano do rejestru zabytków, a więc objęte ochroną prawną. Struktura ogrodów zabytkowych przedstawia się następująco – 5859 to ogrody dworskie, 2267 pałacowe, a 136 zamkowe, czyli 8262, co łącznie stanowi 89,98 % (*Parki i ogrody w Polsce*, 1992; Michałowski 1994). Większość tych ogrodów znajduje się w złym lub bardzo złym stanie, wiele z nich stało się destrukcjami.

KARTA FLORENCKA

Problem ochrony zabytkowych kompozycji ogrodowych to jeden z elementów ochrony światowego dziedzictwa kultury. Stał się przedmiotem Karty Florenckiej uchwalonej 21.05.1981 r. przez Międzynarodowy Komitet ICOMOS-IFLA i Międzynarodowy Komitet Historycznych Ogrodów². Zalecenia Karty Florenckiej prezentują w sposób kompleksowy problematykę ochrony ogrodów historycznych. Wg Karty ogród historyczny – mały i duży, geometryczny i swobodny – jest kompozycją ogrodową i architektoniczną ocenianą z historycznego lub artystycznego punktu widzenia i jako taki jest rozważany jako zabytek. Ogród historyczny jest świadectwem kultury, stylu, epoki i oryginalnej kreacji artysty, wyraża bezpośrednie związki pomiędzy cywilizacją a naturą. Jest kompozycją architektoniczną, której głównymi składnikami są rośliny, podatne na zniszczenia i odnawialne. Wygląd ogrodu odzwierciedla odwieczną równowagę pomiędzy cyklem pór roku, wzrostem i rozkładem przyrody oraz pragnieniem artysty i rzemieślnika utrzymania go stale w stanie niezmiennym. W skład kompozycji ogrodu historycznego – żyjącego zabytku – wchodzi: 1) plan i topografia; 2) roślinność (gatunki, proporcje, pokroje drzew, kolorystyka w różnych porach roku, wysokość poszczególnych egzemplarzy); 3) elementy strukturalne i dekoracyjne; 4) woda, stała i bieżąca, odbijająca niebo. Ogród taki nie może być odizolowany od własnego szczególnego środowiska: miejskiego lub wiejskiego, sztucznego lub naturalnego, wszystkie części ogrodu stanowią jego integralne elementy. Jako miejsce historyczne może być związany z pamiętymi czynami, wydarzeniami, legendami czy pobytem słynnych osób.

---

² 15.12.1982 r. Kartę Florencką wpisano do rejestru jako uzupełnienie Karty Weneckiej – Międzynarodowej Karty Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc (1964).

Ochrona historycznych ogrodów zależy od ich rozpoznania. Karta dopuszcza w nich następujące kierunki działań: 1) pielęgnacja (utrzymania stanu); 2) konserwacja; 3) restauracja (odnowienie); 4) w pewnych przypadkach może być wskazana rekonstrukcja.

UTRZYMANIE I PIELEGNACJA OGRODÓW ZABYTKOWYCH WG KARTY FLORENCKIEJ

Ciągła pielęgnacja historycznych ogrodów jest ogromnie ważna. Z uwagi na podstawowe tworzywo – materiał roślinny – wymagany jest długoterminowy program odnowy i interwencji w nagłych wypadkach (np. wypadanie drzew, sadzenie okazów dojrzałych). Odmiany roślin: drzew, krzewów i kwiatów, które mają być odnawiane, muszą być selekcjonowane, należy zachować ciągłość gatunków. Istotne jest równoległe chronienie wszystkich elementów ogrodu roślinnych i architektonicznych. Ogród historyczny funkcjonuje w określonym otoczeniu i jako taki musi być w nim chroniony. Jakakolwiek zmiana środowiska, która może zagrozić ekologicznej równowadze musi być zabroniona. Te zalecenia stosuje się do wszystkich aspektów infrastruktury, wewnętrznych i zewnętrznych (odwodnienie, system nawadniający, drogi, parkingi, ogrodzenia, urządzenia pielęgnacyjne, udogodnienia dla zwiedzających).

Żadna praca restauracyjna, a przede wszystkim żadna rekonstrukcja, w ogrodzie historycznym nie może być przedsięwzięta bez uprzednich wnikliwych badań. Badania i studia powinny obejmować wszystkie elementy niezbędne do odtworzenia ogrodu, począwszy od wykopalisk archeologicznych do pełnej dokumentacji historycznej obiektu, także porównanie z ogrodami podobnymi. Projekt musi być wykonany w oparciu o te badania i powinien być zaprezentowany grupie ekspertów dla wspólnego badania i zatwierdzenia. Prace restauracyjne muszą uwzględniać następujące po sobie okresy rozwoju ogrodu, w celu wyboru właściwej fazy do rekonstrukcji. Jeżeli ogród całkowicie zniknął lub nie ma materiałów pozwalających na jego rekonstrukcję, nie może być rozważany jako ogród historyczny.

UŻYTKOWANIE OGRODU HISTORYCZNEGO WG KARTY FLORENCKIEJ

Choć ogród historyczny zaprojektowany został by go oglądać i spacerować po nim, dostęp do niego musi być ograniczony do stopnia wymaganego przez wielkość i podatność na zniszczenie, tak by jego fizyczna materia i przesłanie kulturowe mogły być chronione. Ogród to miejsce spokojne sprzyjające kontaktom międzyludzkim i świadomości natury. Są jednak rzadkie okazje, gdy może być przystosowany do różnych uroczystości. Wówczas jednak warunki przyjęcia przez zabytkowy ogród takich okazjonalnych funkcji powinny być jasno zdefiniowane, by wydarzenie nie spowodowało obniżenie jego jakości. Historyczne ogrody są odpowiednie do cichych gier, ale w pobliżu powinny być też planowane wydzielone tereny przeznaczone do

uprawiania aktywnych gier i sportów. Pozwala to na zaspokojenie potrzeb publicznych bez naruszania zasad konserwacji ogrodów i krajobrazów. Prace pielęgnacyjne i konserwacyjne, czas których określają pory roku, a służące przywróceniu autentyczności, muszą zawsze brać pierwszeństwo ponad wymaganiami publicznego użytkownika. Wszystkie przygotowania do zwiedzania historycznych ogrodów muszą być przedmiotem regulacji zapewniających ochronę *genius loci*. Jeżeli ogród jest ogrodzony murem, ściany te nie mogą być przesuwane bez uprzedniego zbadania wszystkich możliwych konsekwencji, które mogą prowadzić do zmian i mieć wpływ na jego ochronę.

Ochrona prawna i administracyjna ogrodu historycznego należy do odpowiednich władz. Ich zadaniem jest przyjęcie stosownego toku postępowania, za poradą wykwalifikowanych ekspertów oraz podjęcie prawnych i administracyjnych kroków zmierzających do identyfikacji, wpisania na listę zabytków i ochrony. Ochrona musi być prowadzona w ramach planu użytkowania teren, a obiekt powinien posiadać zabezpieczenie w planach lokalnych i regionalnych. Zadaniem odpowiednich władz jest też prowadzenie odpowiedniej polityki finansowej, także za poradą ekspertów, która ułatwi pielęgnację, konserwację i restaurację, a gdy to jest konieczne rekonstrukcję historycznych ogrodów.

Ogród historyczny jest częścią dziedzictwa narodowego, a przetrwanie zapewnić mu może intensywna i ciągła opieka specjalistów. Odpowiednie zabezpieczenia winny być podejmowane przez szkolenie takich osób jak: historycy, architekci, architekci krajobrazu, ogrodnicy i botanicy. Opieka powinna obejmować również zabezpieczenie materiału roślinnego do pielęgnacji i restauracji. Zainteresowanie ogrodami historycznymi powinno być stymulowane przez każdy rodzaj aktywności: podkreślanie ich wartości jako części dziedzictwa narodowego, rozwój wiedzy z tego zakresu, promocję badań naukowych, obieg informacji – także wymianę międzynarodową, publikacje dla szerokiej publiczności. Pod odpowiednią kontrolą powinien być zapewniony szeroki dostęp do ogrodów historycznych i włączenie mediów w rozbudzanie świadomości i szacunku dla tego rodzaju dziedzictwa historycznego. Najwybitniejsze ogrody historyczne winny zostać zaproponowane do włączenia na Listę Światowego Dziedzictwa.

MOŻLIWOŚCI OCHRONY ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH

W Polsce istnieje kilka możliwości ochrony w oparciu o ustawy oraz poprzez prawo lokalne:

- Wg *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (2003) formami ochrony są: 1) wpis do rejestru zabytków; 2) uznanie za pomnik historii; 3) utworzenie parku kulturowego oraz 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

- Ochronę zabytkowych ogrodów zapewnia też *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (2003), poprzez studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (w ramach studium, przygotowywanego obowiązkowo, należy wyodrębnić wszelkie obiekty i obszary prawnie chronione, m.in.: zabytkowe ogrody). Powyższe materiały są podstawą do ochrony przez zapis w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego. Zapis w planie, czy w ramach ustaleń strefowych czy szczegółowych, powinien obejmować też uzgodnienia u konserwatora zabytków. Ważne jest uwzględnienie relacji – zabytkowe ogrody a użytkowanie przyległych terenów oraz zakres dopuszczalnych sposobów zainwestowania ogrodu czy parku.
- Możliwość ochrony zabytkowego ogrodu daje również *Ustawa o ochronie przyrody* (2004) określająca formy ochrony przyrody np.: obszar chronionego krajobrazu i rezerwat przyrody³. Zapis tylko na mocy ustawy o ochronie przyrody lub podwójny zapis jako obiektu chronionego na mocy ustaw – o ochronie przyrody oraz o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – nie zawsze jest dobrym rozwiązaniem, gdyż dochodzi do kolizji ochrony wartości. W sytuacji, gdy obiekt uznany jest za rezerwat pozostaje to w sprzeczności z jego funkcją komponowanego krajobrazu, jakim jest park – zabytek kulturowy. Przykładem takiego konfliktu jest grupa parków warszawskich na skarpie wiślanej, m.in. Natolin, Morysin, Ursynów (Nekanda-Trepka, 2006). Jednak kwestie te są rozwiązywane również pozytywnie, bez sporów, np. w Pieskowej Skale na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego na bieżąco prowadzone są cięcia pielęgnacyjne odsłaniające widok na zamek.

PROBLEMY REWALORYZACJI ZABYTKOWYCH OGRODÓW

Każde zabytkowe założenie ogrodowe, jeśli jest użytkowane, podlega różnym przekształceniom – dobrym i złym, a nie użytkowane niszczeje i podlega sukcesji naturalnej. W trakcie projektu rewaloryzacji zawsze powstaje pytanie – jaki zakres funkcji jest dopuszczalny, by nie zaszkodzić założeniu?, oraz – na jaki kompromis można się zdecydować, by obiekt w ogóle przetrwał, a nie przekształcił się w trwałą ruinę z destruktem parku? Historyczny ogród, udostępniany publiczności, urządzony z wykorzystaniem różnych roślin i form ogrodowych, w którym utrzymano wysoki standard pielęgnacji powinien stać się wzorcem do naśladowania. W każdym przypadku studia historyczne są niezbędne w tworzeniu projektu rewaloryzacji. Studia uświadamiają jak często ogród podlegał przekształceniom. Życie zaś pokazuje

---

³ Art. 81 pozwala też na inną formę ochrony: „Teren położony poza obrębem miast i wsi o zwartej zabudowie, pokryty drzewostanem i nieobjęty ochroną na podstawie *Ustawy o ochronie zabytków ...* (2003), rada gminy może uznać za park gminny, jeżeli stanowi własność gminy, a jeżeli stanowi własność innego podmiotu – za zgodą właściciela”.

nietrwałość materii parkowej, jej podatność na zmiany, szczególnie wobec braku opieki i pielęgnacji. Projektowanie w ogrodach historycznych, jest szczególnie trudne w sytuacji, gdy nowe funkcje wymuszają zmiany nie zawsze dające się pogodzić z historycznym użytkowaniem. Poddanie projektu weryfikacji i zatwierdzeniu przez konserwatora zabytków jest wówczas warunkiem ustawowym i niekwestionowanym. Powstaje też pytanie o zakres dopuszczalnych zmian. Odrębny problem to konsultacje społeczne wśród zainteresowanych i sąsiadów, którzy mogą protestować przeciwko zmianom, nawet jeśli mogłyby one przywrócić obiektowi nowe życie czy uratować go. Decyzje projektowe polegają również na: 1) wyborze pomiędzy stosowaniem oryginalnych materiałów czy ich porównywalnych nowoczesnych ekwiwalentów, spełniających normy konstrukcyjne, bezpieczeństwa, wytrzymałości i aktualnych przepisów, np. budowlanych, czy przeciwpożarowych; 2) wyborze historycznych i współczesnych gatunków i odmian roślin oraz technik wykonywania prac (np. konstrukcyjne wzmocnienia nawierzchni czy rabat niewidoczne po wykonaniu, nowoczesne łączenia konstrukcyjne detali, rozwiązania obrzeży ścieżek, sposób impregnacji detali, zabiegi pielęgnacyjne); 3) często to także konieczne uwzględnianie istniejącej infrastruktury (co pociąga w projektowaniu stosowanie zgodnych z przepisami odległości lub uwzględnianie przełożenia sieci, co nie zawsze możliwe). Ogród historyczny, by mógł służyć współczesnym użytkownikom powinien być uzupełniony o nowe funkcje, niezbędne by zapewnić standard minimalny: parkingi, toalety, oznaczenia, ale niezbędne są również dodatkowe atrakcje przyciągające różnych odwiedzających. Pośród nich są: sklepy (np. z pamiątkami regionalnymi, książkami, ogrodnicze), kawiarnie czy restauracje, place zabaw, miejsce przeznaczone na wystawy czy pokazy (np. roślin, antyków).

W projektach rewaloryzacji zabytkowych ogrodów oraz ich utrzymaniu najczęściej pojawiają się następujące problemy:

- Zmiana własności, właściciela i użytkowników.
- Zmiany funkcji – odwracalne i nieodwracalne; wtórne podziały, użytkowanie niezgodne z charakterem zabytkowego ogrodu. Wewnętrzne podziały i parcelacje, zatarcie kompozycji wewnętrznej i powiązań zewnętrznych, zmiana kontekstu krajobrazowego i urbanistycznego.
- Brak ochrony prawnej – brak wpisu do rejestru zabytków i odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (gdzie powinien być określony dopuszczalny zakres funkcji i ochrona powiązań krajobrazowych), co nie daje gwarancji przetrwania.
- Wieloletnie zaniedbania, które spowodowały wypadanie najwrażliwszych odmian, zniszczenie parterów, rabat i piętra pośredniego oraz niekontrolowaną sukcesję naturalną i zagęszczenie roślin. Niewłaściwa pielęgnacja parków, która zlecana jest jako usługa. Ustalone dawniej zasady pielęgnacji parku przez ogrodników, zwykle w przypadku inwestora państwowego, zastąpione zostały przez skomplikowane procedury przetargowe. Utrzymanie i pielęgnacja

parku to działania wymagające konsekwentnych wieloletnich starań, a skutki polityki zaniechania dają o sobie znać od wielu lat.

- Zacieranie kompozycji – sytuacje, gdy wskutek braku pielęgnacji następuje zarastanie widoków na obiekty czy panoramy. Potem często powstaje problem przy wycince i odsłonięciu, co objawia się konfliktem pomiędzy obrońcami przyrody a konserwatorami.
- Niedoinwestowanie powodujące niszczenie i degradację. Brak pieniędzy na rewaloryzację i bieżącą pielęgnację, powodujące np. ograniczenie dostępności przez gromadne gniazdowanie ptaków (zagrożenia i zanieczyszczenia, hałas). Parki nie są zamykane, brakuje stałej opieki i nadzoru.
- Złe planowanie oraz pochopne i przypadkowe decyzje. Długi tryb uzgodnień, czasami powodujący straty przeznaczonego na dany rok finansowania. Zbiurokratyzowane zarządzanie, które choć zgodne z przepisami prawa czasem godzi w parki zarówno na etapie projektowym, jak i pielęgnacji.
- Przekraczanie chłonności krajobrazu przez niewłaściwe inwestowanie powodujące sprzeczności pomiędzy tożsamością miejsca a „obcym” zainwestowaniem i przeinwestowaniem. Złe projektowanie, stosowanie niestosownych detali i elementów. Zlecenie projektów różnym zespołom i brak ich koordynacji. Wprowadzanie do ogrodu nowych destrukcyjnych funkcji. Odchodzenie od tradycji historycznych – zaniedbania w zakresie historycznego wyposażenia także w układach roślinnych powodujące utratę zabytkowego charakteru i zniszczenia.
- Niekorzystne modyfikacje wprowadzane przez użytkowników, m.in. przedepty trawników, wprowadzanie „dzikich” boisk na teren parku, samowolne dosadzenia, niszczenie nawierzchni przez rowerzystów, szpecenie np. graffiti, czy jazda na rowerze na zbyt wąskich trasach pieszych i kolizje ruchu.
- Wandalizm i brak wrażliwości użytkowników; np. niszczenie wyposażenia, wykorzystywanie terenu parku niezgodnie z przeznaczeniem, wycinanie, niszczenie i kradzież roślin, wysypywanie śmieci.
- Brak opieki i ochrony, parki są opuszczone, co przyczynia się do spadku poczucia bezpieczeństwa. Parki nie spełniają wówczas swej społecznej roli, nie są lubiane i w pełni wykorzystywane.
- Małe zainteresowanie społeczności lokalnych tego rodzaju obiektami, brak jest też lokalnych organizacji i grup przyjaciół parków, ważnych w wielu krajach o dłuższych tradycjach demokratycznych.

STANDARDY UTRZYMANIA I UŻYTKOWANIA ZABYTKOWYCH OGRODÓW

Polityka kształtowania różnego rodzaju terenów zieleni, wymaga opracowania standardów – m.in. urządzania, utrzymania i pielęgnacji – w zależności od potrzeb, preferencji i specyfiki. Ogrody zabytkowe znajdują się w grupie o najwyższych wymaganiach, jako obiekty specyficzne, o ograniczonych sposobach użytkowania, wymagające odpowiedniego składu gatunkowego i form roślinności. Standardy uzależnione są też od rangi obiektu – lokalnej, krajowej czy światowej, także jego unikatowości i reprezentatywności oraz od jego wielkości. Dla użytkowników zaś ważne jest by miejsca te były dobrze utrzymane, przyjazne i spokojne, czyste i bezpieczne. Dlatego niezbędny jest stały dozór oraz opieka i zamykanie.

Ważne zagadnienie to stworzenie dobrego systemu informacji dla użytkowników zabytkowych parków (lokalne media, internet, publikacje dotyczące regionu, wydawnictwa specjalistyczne). System informacji obejmuje następujące elementy: nazwa parku, adres, krótka charakterystyka (cel, misja, specyfika ogrodu, rodzaj parku np. z ogrodami specjalistycznymi czy tematycznymi; granice założenia, ważne miejsca i atrakcje, walory krajobrazu, charakterystyka przyrodnicza, opis terenów otaczających), sposób dojazdu, lokalizacja głównych wejść i parkingów, opłaty za korzystanie (dorośli, dzieci, seniorzy), godziny otwarcia oraz wyposażenie (np. miejsca i altany piknikowe, place zabaw, toalety), dostępność dla osób niepełnosprawnych, urządzenia sportowe, trasy (np. warianty zwiedzania – krótki, długi, wg atrakcji) i ważniejsze wydarzenia (np. sezonowe atrakcje m.in. pora kwitnienia określonych roślin, przebarwienia jesienią, programy zwiedzania parku z przewodnikiem, czy zlot miłośników latawców, wystawa lokalnego rzemiosła). Czasami w obiektach unikatowych konieczne jest udostępnianie ogrodu w małych zorganizowanych grupach z przewodnikiem. Ważna jest też prezentacja obiektu i oznaczenia (kierunkowe, informacyjne – opisujące miejsce), przewodnicy (zawodowi i wolontariusze); przewodniki, ulotki i broszury i plany z trasami zwiedzania (materiały bezpłatne i płatne), pomoc audiowizualna (filmy o obiekcie, jego restauracji, urządzenia z nagrany tekst ułatwiający samodzielne zwiedzanie), strony internetowe obiektu (linki do założeń podobnych) oraz centra turystyczne dla odwiedzających (informujące też o innych pobliskich zabytkowych ogrodach).

OGRODY JAKO ELEMENT AKTYWIZACJI TURYSTYKI

Ogrody zabytkowe mogą stać istotnym elementem promocji regionalnej tożsamości i elementem aktywizującym rozwój. Brak jest tak pozytywnego zjawiska, jakie obserwuje się np. w Wielkiej Brytanii gdzie stwierdzono, że ogrody stały się formą turystyki kulturowej, miejscem rekreacji i odnowy, a wiele osób utożsamia pobyt w nich z duchową satysfakcją. Chęć zobaczenia pięknego parku jest wynikiem

rosnącej popularności ogrodnictwa. W ciągu roku 16 mln osób odwiedza historyczne ogrody i w większości wypadków płaci za wstęp. Moda na odwiedzanie ogrodów, podobnie jak inne formy atrakcji, staje się zorganizowaną i skomercjalizowaną dziedziną turystyki. Wpływ na rosnące zainteresowanie ogrodami w Anglii mają długoletnie działania, m.in. ogromne zróżnicowanie obiektów; ekspansja i rozwój organizacji takich jak: National Trust, Royal Horticultural Society, English Heritage – posiadających ogrody i zarządzających nimi; rozwój przedsiębiorczości turystycznej, wolnej konkurencji, np. otwarte zarówno domy i ogrody; obiekty udostępniane są w określone dni bezpłatnie lub odpłaty za zwiedzanie przeznaczone są na cele charytatywne; ogrody promowane są przez wystawy począwszy od National Garden Scheme w 1927, Festival of Britain w 1951 i inne festiwale np. Garden Festivals w l. 80. XX w. czy Chelsea Flower Show (jedno z najważniejszych wydarzeń światowego kalendarza ogrodniczego corocznie odwiedzane przez tysiące zwiedzających) oraz stałe podsycanie zainteresowanie ogrodnictwem (Connell, 2004). Modelem postępowania mogą być obiekty angielskiego National Trust'u (1895), organizacji użyteczności publicznej, która ma na celu promowanie i opiekę, m.in. nad szczególnie pięknymi miejscami naturalnego krajobrazu, zabytkowymi parkami i ogrodami. Ma trzy podstawowe kierunki działania: konserwację, edukację i rekreację⁴.

ZARZĄDZANIE

Władze miejskie i samorząd lokalny powinny zająć główną i przywódczą rolę w promowaniu pozytywnego podejścia do rozwoju i utrzymania wszystkich rodzajów terenów zieleni, tak by traktować park jako dobro i potencjał. Strategia dla terenów zieleni powinna zabezpieczyć aktywne zarządzanie, plan ochrony i plan pielęgnacji. W zarządzaniu ważne jest baza informacyjna danych, cele, wyniki i możliwość potencjalnych zmian, elastyczność i monitoring, świadomość społecznego kontekstu, równoważenie celów zarządzanie wynikające z presji odwiedzających, źródła finansowania i budżet. Problemy ujawniające się w trakcie eksploatacji są sprawdzianem jakości zarówno projektu i przeprowadzonych prac, oraz sprawdzianem przewidywań projektantów, co do funkcji uzupełniających. Wygląd parku pozwala zweryfikować pracę służb zajmujących się bieżącą pielęgnacją.

Zasadne jest prowadzenie stałego monitoringu ogrodów zabytkowych w celu prowadzenia systematycznych wieloaspektowych obserwacji (np. ilość odwiedzających, motywacje przyjazdu, program funkcjonalny, bezpieczeństwo, koszty utrzymania) i badań (także opinii publicznej na temat oceny funkcjonowania zabytkowych ogrodów historycznych, najbardziej atrakcyjnych elementów ogrodu; wymagań społecznych dotyczących założeń historycznych, elementów ważnych dla różnych grup

---

⁴ Status prawny National Trust uchwalił Parlament w 1907, a nowelizował w 1972 r. Organizacja otacza opieką tereny liczące ok. 150 000 ha, m.in. ponad 300 historycznych budowli i ogrodów.

użytkowników oraz sporządzanie raportów (np. rocznych) przedstawiających wnioski z przeprowadzonych analiz. Monitoring zabytkowych ogrodów daje możliwości kontrolowania bieżącego poziomu usług i warunkuje prowadzenie badań i analiz porównawczych, m.in.: porównanie pomiędzy innymi obiektami tego rodzaju; ocena i szacowanie efektów przyszłych scenariuszy czy polityki regionalnej; jest też wskaźnikiem miejsc, gdzie wymagane są działania interwencyjne i długofalowe.

Wydatki na utrzymanie zabytkowych ogrodów obejmują podstawowe kategorie: 1) wydatki główne – pieniądze wydawane na: materiał roślinny, budowle, urządzenia i wyposażenie; 2) pielęgnacja, utrzymanie i konserwacja ogrodów, bieżące naprawy; 3) pensje stałego personelu i wynagrodzenie pracowników sezonowych; 4) koszty zaprogramowanej działalności rekreacyjnej: koszt wyposażenia i wynagrodzenie pracy obsługi (uroczystości i wydarzenia w parkach). Koszty pielęgnacji uzależnione są od wielu czynników, np. od zmian kwietników sezonowych, pielęgnacji rabat bylinowych, częstości koszenia trawy, strzyżenia żywopłotów, pielęgnacji zieleni wysokiej, kosztów nawadniania i oświetlenia.

UWAGI KOŃCOWE

Zalecenia Karty Florenckiej w sposób kompleksowy pokazują problematykę związaną z rewaloryzacją i utrzymaniem ogrodów historycznych. Stan ten daleko odbiega od sytuacji w Polsce, gdzie zabytkowe ogrody i parki mają wielki niewykorzystany potencjał. Ich zachowanie i utrzymanie wiąże się z inicjatywą w tworzeniu projektów regulacji prawnych umożliwiających dobre zarządzanie ogrodami historycznymi oraz kompleksowymi rozwiązaniami prawnymi, wzorowane np. na angielskim National Trust. Pożądanym rezultatem jest wprowadzanie mody na odwiedzanie zabytkowych ogrodów, np. poprzez ich promocję, organizację w nich wydarzeń lokalnych, promowanie historii oraz edukowanie odwiedzających i ogólnie społeczeństwa o historii parków. Niezwykle ważna jest współpraca z lokalnymi władzami i zarządcami w celu podejmowania projektów rewaloryzacji zabytkowych ogrodów i akceptacji dla tego typu działań oraz wciąganie do prac społeczeństwa i stworzenie możliwości partycypacji obywateli w decyzjach i działaniach. Okazuje się, że często najważniejszy staje się czynnik ekonomiczny i on często decyduje o przetrwaniu czy bieżącej pielęgnacji i jakości utrzymania. Istotne jest efektywne zarządzanie – stała prezentacja zadań i nastawienie na konkretne rezultaty przy zachowaniu odpowiedzialności finansowej na wszystkich poziomach. Tereny parkowe mogą mieć postać ekonomicznie wymierną, gdyż wielokrotnie zachodzi przypadek, że „zieleni”, a zwłaszcza obiekty zabytkowe, decydują o randze miejsca, cenach pobliskich gruntów, podnoszą standard przestrzeni i stanowią czynnik przyciągający turystów.

LITERATURA

- Bogdanowski J., 2000: *Polskie ogrody ozdobne*, Warszawa.
- Ciołek G., 1954: *Ogrody polskie*, wyd. I, Warszawa.
- Ciołek G., 1978: *Ogrody polskie*, Warszawa 1978, wyd. II, red. i uzup. J. Bogdanowski
- Connell J., 2004: The purest of human pleasures: the characteristics and motivations of garden visitors in Great Britain, w: *Tourism Management* 25/2004, s. 229–247
- Majdecki L., 1981: *Historia ogrodów*, Warszawa.
- Majdecki L., 1993: *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Warszawa.
- Michałowski A., 1994: Parki i ogrody zabytkowe w Polsce, w: *Parki i ogrody zabytkowe w Polsce. Suplement I, Ogrody 1 (7)*, s. 25, 27.
- Parki i ogrody zabytkowe w Polsce, stan 1991 rok, 1992, Ogrody 1, Warszawa.*
- Parki i ogrody zabytkowe w Polsce suplement 1, 1994, Ogrody 1 (7), Warszawa.*
- Zachariasz A., 2007: *Zabytkowe parki i ogrody publiczne we współczesnym krajobrazie – problemy rewaloryzacji*, w: *Przyroda i Miasto*, T. X, cz. I, red. J. Rylke, Warszawa, s. 328-354.
- Zachariasz A., 2006: *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków 2006.
- Żelechowska K., Ciołek G., 1939: *Ze studiów nad założeniami ogrodowymi Wołynia*. [w:] *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*, VII, nr 1/1939, s. 19-46.

SUMMARY

HISTORIC GARDENS – PROBLEMS OF RESTORATION, MAINTENANCE AND MANAGEMENT IN ACCORDANCE WITH THE FLORENCE CHARTER

The guidelines for creating different types of urban green spaces need to include a set of standards relating to their establishment, management and maintenance – depending on needs, preferences and specifications. Historic gardens, as very specific objects with restricted use, will no doubt be placed in a highest priority group, requiring appropriate species and forms of vegetation. The conservation of historic garden compositions is one of the elements of preservation of the world's cultural heritage. This became an objective of the Florence Charter, drawn up on the 21st of May 1981 by the International Committee ICOMOS-IFLA and the International Committee on Historic Gardens and Sites. The Florence Charter recommendations present the complexity of issues involved in historic garden preservation.

The research of relevant publications, initiatives and current issues confirms without a doubt the interdependence between economic prosperity and high living standards and the quality of green spaces, including the historic ones. Community

attitudes and habits are also of some significance here – in Poland for example the public parks are not fully appreciated as important community assets. Poland has few of the local community and conservation groups, so widespread and active in countries with longer democratic traditions. Historic gardens have a potential to become an important aspect of promoting regional identity. Such positive community trend as 'garden tourism', popular in the UK, is non-existent here. In the UK, historic gardens became a form of cultural tourism, a place for recreation, renewal, and for some people, spiritual fulfillment.